Юрій Ревук

МІФОТВОРЧІСТЬ ЯК СПОСІБ ПЕДАГОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ АБО В ЧЕРГОВИЙ РАЗ ПРО ДОЛЮ ВИХОВАНЦІВ А.С. МАКАРЕНКА

Міф у перекладі з грецької означає слово. Відомо, що міфи виникли ще в надрах родового ладу. Через міфи первісне людство прагнуло виразити розуміння законів Всесвіту. З розвитком людства міфологія як спосіб світосприйняття поступилася місцем науковому мисленню. Цьому сприяв розвиток освіти, також природничих та прикладних наук. Однак міфологія як спосіб мислення не зникла. Вона продовжує існувати і претендує на утвердження так званого науково обґрунтованого підходу до різних сфер життя, зокрема і педагогіки. Особливо виразно це виявляється у ставленні до педагогічної спадщини А.С. Макаренка. Необхідно зазначити, що для цього існують причини, однак не об'єктивні, а суб'єктивні. Вони були зумовлені прагненням офіційної радянської педагогіки «канонізувати» вчення А.С. Макаренка, абсолютизувати будь-яке його положення, перетворити його на ікону, хоча сам педагог стверджував, що «в педагогічному процесі неможливо допустити дію будь – яких шаблонів... Немає більш діалектичної науки, ніж педагогіка» [5, Т. 5, 423]. Як зазначає Л.І. Гриценко, вчення А.С. Макаренка з сорокових до вісімдесятих років XX ст. було канонізовано в певних рамках [1, 137]. Праці педагога піддавалися невиправданому ідеологічно спрощеному трактуванню. У результаті педагогічна спільнота була знайома не із «справжнім» А.С. Макаренком, а переважно з міфами про нього, які утверджувалися як його педагогічні погляди. Так, нічим іншим, крім міфу, є твердження, що А.С. Макаренко утверджував ідею виховання особистості в «колективі, силами колективу і для колективу». Гетц Хілліг зазначає, що «автором відомого в макаренкознавстві варіанту цієї формули «виховання в колективі, через колектив і для колективу» є не Макаренко, а московські пропагандисти, у зв'язку з канонізацією його імені в 40-х роках, у першу чергу Галина Макаренко» [10, 71-72].

Міфом є думка про те, що після публікації у «Правді» від 5 липня 1936 року постанови ЦК ВКП (б) «О педологических извращениях в системе Наркомпросов» А.С. Макаренко вважав це підтвердженням своєї правоти у боротьбі з педологією. Факт схвалення А.С. Макаренком заборони педології з'явився завдяки втручанню Р.А. Ковнатор, яка є творцем ще одного міфу. Дослідник Г. Хілліг з цього приводу зазначає, що «як відповідальний редактор книжкових видань «Педагогічної поеми» Р.А. Ковнатор відповідальна за таке серйозне втручання в текст 2-ї частини (гл. «Осінь»), де Макаренко дуже здивував інспектора Джуринську (а заодно і своїх читачів) повідомленням про те, що він «вже три роки не читає педагогічну літературу». З 1937 року у всіх виданнях «Поеми» друкували не «педагогічну», а «педологічну літературу». Ця редакторська «правка» ніколи не була зазначена пострадянськими макаренкознавцями – ні В.Е. Гмурманом,

ні А.А. Фроловим» [11, 44].

Макаренкознавець М.Ю. Красовицький зазначає, що дослідники педагогічної теорії А.С. Макаренка не уникли ряду помилок, джерелом яких є абсолютна політизація педагогічних поглядів А.С. Макаренка, представлення їх як марксистсько-ленінських, комуністичних, більшовицьких, коньюктурна фальсифікація його ідей і поглядів для чергових рішень з'їзду КПРС, штучна підтасовка думок і висловлювань А.С. Макаренка для підтвердження власних педагогічних положень, проголошення окремих тверджень А. С. Макаренка (часто висловлених у запалі полеміки) його сталою позицію без достатнього узагальнення і зв'язку з іншими твердженнями за інших умов, перетворення А.С. Макаренка в ікону, а точніше в козирну карту нечесних ділків від педагогіки [4, 10].

У наш час у ролі міфотворців випробовують свої сили А. Погрібний, Ю. Руденко, О. Коваль. Слід зазначити, що А. Погрібний є головою Всеукраїнського педагогічного товариства імені Григорія Ващенка. Після відновлення незалежності Української держави члени товариства провели велику роботу щодо повернення українському народу педагогічної спадщини видатного українського педагога Григорія Ващенка. Однак, утверджуючи велич і значущість для розвитку педагогічної науки в незалежній Україні творчого спадку Г. Ващенка, вони вдаються до тих же помилок, що колись і макаренкознавці. Безвідносно до часу написання, не враховуючи змін, що відбулися в українському суспільстві, вони прагнуть втілити абсолютно всі положення Г. Ващенка у практику сучасної школи. Вони зазначають, що впровадженню його поглядів заважає відсутність зацікавленості з боку людей, які при владі [3, 15]. О. Коваль стверджує, що «маючи таку педагогічну постать, як Г. Ващенко, інші народи на державному рівні уже давно прославили б педагога і поставили йому не один пам'ятник, назвали б не одну школу його іменем та зробили б з його творів учительську Євангелію» [3, 14]. Так і хочеться сказати: «Схаменіться. Це вже було! Правда, в інший час і з іншими людьми». Однією з перешкод впровадження ідей Г. Ващенка в суспільну практику ці дослідники вважають відсутність державницької політики в Україні і засилля «совєтської» тоталітарної системи. Оскільки одним зі стовпів цієї системи у сфері виховання Г. Ващенко проголосив А.С. Макаренка у статті «Яничар А.С. Макаренко» – найбільший совєтський педагог», то зрозуміло, що вістря своєї критики нові міфотворці спрямовують на педагогічну спадщину Антона Семеновича. При цьому не важливо, що роблять це вони, не маючи ґрунтовного і неупередженого уявлення про його педагогічний доробок. Завдання поставлене, цілі визначені, тоді вперед, «на широку дорогу».

А. Погрібний, Ю. Руденко, О. Коваль починають творити нові міфи про «яничарство», «жорстокість», «відірваність від народного ґрунту» педагогіки А.С. Макаренка, утверджують думку, що «насправді як складова і невід'ємна частина більшовицької педагогіки доробок А.С. Макаренка має «подвійне дно», численні суперечності – зовнішні демократичні ознаки, «шати» і «прикраси» та приховану авторитарність, жорсткість і жорстокість, дефіцит

моралі, гуманізму, антиукраїнську тенденцію» [7, 9].

Запропонована стаття потребує ґрунтовного і системного аналізу. Мета ж нашої статті – спростувати тільки один міф вищезгаданих авторів. Посилаючись на слова А.С. Макаренка, нові міфотворці зазначають, що: «нічим, як звичайним міфом у науці, є те, нібито А. Макаренко виховав багато талантів. На останніх сторінках «Педагогічної поеми» сам він пише: «Але тут я повинен з сумом признатися: з горьківців не вийшло ні письменників, ні художників» [7, 9].

Так, аргумент на перший погляд беззаперечний, його важко спростувати, адже шановані автори посилаються на слова самого А.С. Макаренка. Зважаючи на те, що нам відома відверто заангажована позиція авторів, варто зауважити, що, по – перше, А.С. Макаренко ніколи не висловлював думку про виняткову талановитість своїх вихованців. Натомість він у своїй статті «З досвіду роботи» зауважує, що «був такий старий інтелігентський забобон, що безпритульний завжди здібний, геній, а насправді він у деяких випадках слабший, ніж нормальна дитина, він менш підготовлений до систематичного шкільного навчання. Це утруднило проходження курсу середньої школи, але у безпритульних було дещо, що дозволяло мені і їм переборювати великі труднощі. Вони не могли розраховувати на допомогу батьків, а повинні були розраховувати тільки на себе. Вони це розуміли. Незабаром вони стали також розуміти, що школа – це дорога до вузу. Особливо ясно їм це стало, коли з’явилися перші студенти-комунари і студенти приїздили в комуну. Тоді комунари зрозуміли, що дорога до вузу – найбагатша, найцікавіша дорога» [5, Т. 5, 285].

По-друге, вихованцями А.С. Макаренка були не тільки колоністи-горьківці, а й учні Крюківського залізничного училища, в якому педагог працював з 1905 до 1919 року, та комунари-горьківці.

По-третє, цитуючи А.С. Макаренка, автори статті виривають цитату із загального контексту і трактують її на власний розсуд. Насправді А.С. Макаренко, зауважував, що «у свій час мене часто питали товариші, що залітали в колонію:

– Скажіть, говорять, що серед безпритульних багато обдарованих, з творчим, так би мовити, нахилом… Скажіть, чи є у вас письменники, або художники?»

Письменники у нас, звичайно, були, були й художники, без цього народу ні один колектив прожити не може, без них і стінної газети не випустиш. Але тут я повинен з сумом признатися: з горьківців не вийшли ні письменники, ні художники, і не тому не вийшли, що таланту у них не вистачило, а з інших причин: захопило їх життя і його практичні сьогоденні вимоги» [5, Т. 1, 612].

Стає зрозумілим справжній сенс вислову великого педагога. Не вийшли таланти тому, що їх захопили вимоги життя. Отже, інтереси держави, її майбутнє вихованці Макаренка шанували понад усе. Таким розвинутим у них було почуття причетності до кардинальних соціальних перетворень, що відбувалися у державі. Життя покликало Семена Опанасовича Калабаліна

(Карабанова за «Педагогічною поемою») на педагогічну ниву. Він залишив заняття на агрономічному робітфаку і віддав свої сили і серце справі виховання дітей як і його вчитель. Не зрадив він свого покликання і тоді, коли загинув його син від рук одного з вихованців. Не вивчився на інженера і Матвій Бєлухін, а покликало його життя у військову справу. Значна частина випускників А.С. Макаренка відгукнулася на заклик країни і поїхала будувати нове майбутнє далеко від рідного дому – до Магнітогорська, до Севастополя, до республік Середньої Азії. Так, зокрема, «за закликом наймолодшого радянського міста Комсомольська-на-Амурі у 1937 році поїхали 34 комунари» [8, 274]. Багато дзержинців було на Чорноморському флоті. «На крейсері «Червона Україна» вся музикантська команда складалася з вихованців комуни [8, 274].

Завдання школи – сприяти розкриттю творчих здібностей учнів. У комуні були для цього створені всі умови: добре налагоджена система гурткової роботи (працювали біологічний, модельний, стрілецький, драматичний, танцювальний, художній, скульптурний, парашутний, кінний, літературний гуртки, «вільна майстерня»), два оркестри, бібліотека на 4 тис. книг, видавались власні газети. Гуртки очолювали талановиті люди: оркестром керував капельмейстер В.Т. Лєвшаков, театральним гуртком – артист Харківського театру російської драми О.Г. Крамов (згодом народний артист СРСР), у «вільній майстерні» працював невтомний і талановитий працівник В.М. Терський. У комуні була семирічна школа, де вихованці отримували ґрунтовні знання, крім того, у розпорядженні вихованців був чудовий завод електроінструментів, а згодом і завод, де виробляли найкращі в СРСР фотоапарати «ФЕД». Завод давав можливість здобути комунарам професію за власним вибором.

Отже, у комуні були створені всі умови для всебічного розвитку вихованців. І вони обирали різні життєві шляхи. Ким же вони стали? Почасти про це можна дізнатися з праць самого А.С. Макаренка, зокрема з «Характеристики випускників», що були написані педагогом як матеріал для звіту про роботу комуни за 1932-1933 н.р. Загалом тут вміщено характеристики 44 випускників. З них дізнаємося, що велика кількість осіб були направлені на навчання до вищих і середніх навчальних закладів. Зокрема, до Харківського машинобудівного інституту – 9 осіб, до Харківського університету – (6), до Московського фізкультурного інституту – (2), до Горьківського інституту інженерів водного транспорту – (2), до медичного інституту – (1), до Московського авіаційного інституту – (6), до Московського інституту іноземних мов – (1), до Московського геологорозвідувального інституту – (1), до Вольської авіатехнічної школи – (4), до Ленінградської школи радторгфлоту – (4), до ДПУ УРСР – (1), залишилися в комуні – (4), до лав армії – 1 особа [5, Т. 2, 406-411].

Відомості про долю вихованців можна знайти і в листах А. С. Макаренка до своїх випускників, а також у спогадах колишніх вихованців і співробітників педагога. Про долю вихованців розповідають праці макаренкознавців Ф.І. Наумова, В.Е. Гмурмана, М.К. Години,

Ф.Е. Фере, Т.Д. Татаринова, Р. Гурової.

Перша спроба прослідкувати за життям вихованців А.С. Макаренка була здійснена співробітниками редколегії збірника «А.С. Макаренко», що видавався Львівським університетом, де повідомляється, що в Москві 27-29 березня 1972 року відбувся Всесоюзний симпозіум, на тему: «Педагогічна система А.С. Макаренка і питання її творчого використання». У роботі симпозіуму брало участь 57 колишніх вихованців А.С. Макаренка. Серед них були наукові співробітники (3), інженери і техніки (11), майстри-виробничники (7), директори фабрик і заводів (5), керівники колгоспів і радгоспів (4), педагогічні працівники (11), лікарі (4), кадрові військові (3), робітники вищої кваліфікації – (6) [6, 119-120].

13-16 березня 1978 року в Москві урочисто відзначали 90 – у річницю від дня народження А.С. Макаренка. На святкуванні були присутні 136 його вихованців, серед яких наукових робітників і педагогічних працівників – 36 осіб, лікарі і працівники медичних закладів – 4 особи, інженери, техніки, майстри-виробничники – 33 особи, робітники і колгоспники – 8 осіб, письменники, журналісти, актори – 11 осіб, кадрові військові – 5 осіб [6, 120].

Вагомий внесок у дослідження долі вихованців А.С. Макаренка був здійснений дослідником і пропагандистом творчої спадщини педагога, директором Педагогічно – меморіального музею м. Кременчук Петром Георгієвичем Лисенком. На сторінках книги «Теорія і практика А.С. Макаренка в долях його вихованців», що витримала два видання, він прослідковує долі 318 вихованців А.С. Макаренка.

Наведені факти беззаперечно свідчать, що вихованці А.С. Макаренка обрали різні професійні сфери. Вони стали робітниками багатьох спеціальностей, інженерами, юристами, військовими, педагогами, медичними працівниками, льотчиками. Були серед них і люди творчих професій: письменники, художники, актори, музиканти.

Зокрема, музикантами стали П.Т. Стреляний (навчався у Харківській консерваторії, працював керівником духового оркестру в Курязькій колонії, репресований у 1937 р., посмертно реабілітований у 1963 р.), І.І. Волченко (навчався у Харківській консерваторії, пропав безвісти у роки Великої Вітчизняної війни), О.П. Нечаєв, Є.О. Яковлев, М.Ф. Абушек, В.О. Яковлев, В.В. Жмудський, В.А. Линьов. З театром пов’язали своє життя К.Т. Борискіна, О.В. Сиромятнікова, Д.П. Терентюк, Є.В. Семьонов, П.Г. Коваль, І.К. Ткачук. Художниками стали Ф.І. Зобін (навчався в Одеському художньому інституті, Ленінградському інституті живопису, скульптури й архітектури, після війни закінчив Інститут ім. І. Рєпіна Академії Мистецтв), П.М. Безуглов (закінчив краснодарський художньо-педагогічний технікум, член спілки художників, понад 100 його робіт зберігаються в музеї м. Нікополь, В.М. Грицюк (закінчив Одеське художнє училище, працював художником-конструктором і художником-оформлювачем), Г.В. Камишанський (працював художником Харківської телестудії, виконав ілюстрації до творів А.С. Макаренка: «Педагогічна

поема» і «Прапори на баштах», що зберігаються в Педагогічно-меморіальному музеї А.С. Макаренка м. Кременчук), В.І. Грузін (навчався в Миргородській художньо-керамічній школі). Журналістами, письменниками стали П.О. Дроздюк (закінчив літературне відділення Московського робітфаку мистецтв, член Спілки журналістів, працював кореспондентом в харківських газетах та в районних газетах Сумщини), І.В. Чумак, А.С. Сватко, С. С. Якушин, В.Г. Зайцев (автор книги «Оповідання про Макаренка»), М.Ф. Козловський (фотокореспондент журналу «Огонек», автор 16 фотоілюстрованих книг, кавалер Державної премії України ім. Т.Г. Шевченка), Л.В. Конісевич (письменник, автор двох книг про комуну ім. Дзержинського: «Велика сім'я» та «Нас воспитал Макаренко»).

Професійне самовизначення є лише одним, і не головним, завданням серед тих, що постають перед сучасною українською школою. Більш вагомим, на нашу думку, є завдання формування цілісної, синтетичної особистості загалом і формування характеру, моральних засад особистості зокрема. Про небезпеку нівелювання моральної сфери у вихованні, про недопустимість розриву між інтелектуальним, професійним і соціальним, моральним розвитком особистості зауважувала ще Софія Русова: «Жодна школа не може поставити собі за мету витворювати видатних знавців і мудрих вчених, але повинна дати всі можливості кожному, – чи то з видатними здібностями, чи з середніми, – осягнути максимум ясного знання, розвинути розум до можливо інтенсивнішої й екстенсивнішої інтелектуальної праці, завше пам'ятаючи про те, що ніякий широкий інтелектуальний розвиток неможливий і небажаний з соціального боку без морального розвитку, без глибокого зрозуміння своїх громадських обов'язків, без певного розуміння ідеї соціальної і індивідуальної справедливості» [9, 143].

Моральне виховання було безумовним пріоритетом у педагогічній системі А.С. Макаренка. Це знайшло своє відображення в тій системі цінностей, тих рисах характеру, тих моральних засадах, яких дотримувалися і сповідували його вихованці. Узагальнюючи типові риси вихованців А.С. Макаренка, сучасний дослідник Р. Гурова зазначає, що їм притаманні «працелюбність, порядність, надійність, чесність, колективізм, почуття дружби, скромність, справедливість, дисциплінованість, широка ерудиція, оптимізм, любов до людей і безмежна любов і вдячність до А.С. Макаренка» [2, 84].

Отже, найкращим аргументом проти будь-яких фальсифікацій педагогічної спадщини А.С. Макаренка є долі його вихованців, які своїм життям утверджували принцип, проголошений ще першими колоністами-горьківцями: «Людина – це звучить гордо».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гриценко Л.И. А.С. Макаренко: мифы и реальность // Советская педагогика. – 1990. – № 8. – С. 136-140.
2. Гурова Р. Облик воспитанника А.С. Макаренко // Народное образование.

– 1993. – № 2. – С. 80-84.
3. Коваль О. Євшан-зілля професора Ващенка від замулювання національної пам’яті // Освіта. – № 17 – 18 (5147-5148), 24 квітня – 4 травня, 2005 р.
4. Это принадлежит вечности…: Теория и методика воспитания в педагогическом наследии А.С. Макаренка / Под. общ. ред. М.Ю. Красовицкого. – К.: Логос, 2002. – 252 с.
5. Макаренко А.С. Твори у 7 т. – К.: Радянська школа.
6. Они защищали Родину // Сборник «А.С. Макаренко». Книга 11. – Львов.: Изд-во Львов. ун-та, 1985.
7. Погрібний А., Руденко Ю. Виходити на широкі простори // Освіта. – № 59 (5076), 24-31 грудня, 2003 р.
8. Полевой С. Вихованці чекістів // Комуніст № 292(5567), 20/XII, 1937; також в зб. «Ukrainica». – С. 273-274.
9. Русова Софія. Вибрані педагогічні твори: У 2 кн. Кн. 2 / За редакцією Є.І. Коваленко; Упоряд., прим. Є.І. Коваленко, І.М. Пінчук. – К.: Либідь, 1997. – 320 с.
10. Хілліг Г. Прометей Макаренко и «главбоги» Педолимпа: Соколянский, Залужный, Попов. – Марбург: Макаренко-Реферат, 1997. – 154 с.
11. Хілліг Г. А.С. Макаренко в год большого террора. – Марбург: Макаренко-Реферат, 1998. – 96 с.